

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПОЛЬОВОЇ ПРАКТИКИ У ЗАПОВІДНИХ ОБ'ЄКТАХ СТУДЕНТІВ-ЕКОЛОГІВ ТНПУ ІМ. В. ГНАТЮКА.

Каплун І.Г., Чеболда І.Ю.

kaplun67@ukr.net chebolda1@gmail.com

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Україна

This article investigates the importance of field practical training in conservation areas in the training system of a specialist-ecologist. Traditionally, such practice includes visiting and studying conservation areas of various taxonomic ranks and categories and is predominantly held in: Natural Reserve "Gorgany" (Nadvirna) -NNP "Karpatsky" (Yaremche) - Carpathian Biosphere Reserve (Rakhiv) - NNP «Synevyr» - hydrological natural monuments on the outskirts of the village Kolochava - NNP "Skolivski Beskydy" (Skole).

In the second half of the 90's and until mid-2000's, in addition to familiarizing with the already established conservation areas, considerable work, concerning areas of promising nature preservation, was done. For many years, Podiliski Tovtry has been this region. In different years different routes were formed which then provided for self-contained field life and trucking.

The article states that this practice was also held in the suburbs of Berezhany, in the Dnister basin, in the Carpathian region and in the Ojstov NNP (Poland). During practice, students participated in the expedition at the sources of the Seret.

This article also contains recommendations on how to optimize the organization and hold field practical training in conservation areas.

Key words: *retrospective analysis, practice, conservation areas, transformation, optimization.*

Навчальні та виробничі практики є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу підготовки бакалаврів та магістрів екології. Впродовж навчання студенти щороку проходять різноманітні практики: на першому курсі – загально екологічну, на другому курсі – у заповідних об'єктах, ландшафтно-екологічну – на третьому курсі, екологічну практику на виробництві та педагогічну практику в школі – на четвертому курсі та науково-педагогічну - в магістратурі.

Надзвичайно важливою складовою навчального процесу підготовки екологів є польова практика. Студенти-екологи приступають до проходження практики, маючи знання про головні закономірності функціонування літосфери, атмосфери, гідросфери, педосфери та біосфери, про головні екологічні закономірності, про глобальні екологічні проблеми та шляхи їх вирішення. На практиці передбачено поглиблення набутих знань, закріплення вмій з навчальних дисциплін, що вже вивчені, отримання випереджувальних знань з навчальних дисциплін, що ще не вивчалися, та формування нових умій для безпосереднього польового дослідження.

Метою навчальних польових практик є формування, закріплення та актуалізація вмій студентів щодо визначення екологічного стану території на підставі комплексного аналізу особливостей та закономірностей стану компонентів довкілля.

Польова практика у підготовці екологів є необхідною і суттєву роль тут можуть відіграти заповідні об'єкти з їх науковим потенціалом [2, 3, 6]. Польова практика у заповідних об'єктах є важливим доповненням до теоретичного курсу «Заповідна справа». Вона передбачає практичне вивчення заповідних об'єктів різних категорій заповідання, їхньої структури та особливостей території. Така практика триває впродовж 6 кредитів та проводиться в кінці другого курсу навчання на спеціальності «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування».

Під час проходження практики студенти ознайомлюються з особливостями заповідних об'єктів різних категорій, підходами до їх формування і розвитку, режимом охорони, вивчають літописи природи, вивчають організацію різних видів екологічних стежок, здобувають вміння визначати червонокнижні види рослин та тварин, з'ясовують специфіку роботи науковців у заповідних об'єктах, поглиблюють знання про принципи і значення природозаповідання.

Дана практика спрямована на вивчення функціональних особливостей існуючих категорій природозаповідання, їх територіальної приуроченості у межах території України, Поділля, дослідження закономірностей розвитку регіональної і національної екомереж на період до 2020 року, ролі заповідних територій у розвитку туристсько-рекреаційного комплексу, проведенні наукових досліджень природи. Студенти вивчають особливості проектування заповідних територій, напрями, форми і методи природоохоронного просвітництва, види відповідальності за порушення природоохоронного режиму. У процесі польової практики студенти залучаються до участі у конкретних природоохоронних і природодослідних акціях.

Під час польової практики студенти вивчають різноманітні методики проведення польових робіт по створенню заповідних територій різного таксономічного рангу. Відбувається збір фактичного польового матеріалу для написання курсових та дипломних робіт, виступів на студентських семінарах та наукових конференціях.

В ході практики студенти знайомляться з біорізноманіттям території вивчення, виховують в собі бережливе ставлення до навколишнього природного середовища, організують публічні екологічні акції, займаються просвітницькою діяльністю тощо.

Така практика носить стабільний характер, існує постійна співпраця із адміністраціями заповідних об'єктів. Проте, мають місце певні зміни в навчальних планах, є особливості контингенту студентів та деякі інші (в т.ч. економічні) причини, що спонукають до внесення певних коректив та оптимізації практики в заповідних об'єктах.

Питання оптимізації навчальних практик є актуальною темою засідання кафедр, рад відповідних факультетів, науково-практичних конференцій, з'їздів [1]. Значення навчальної польової практики у заповідних об'єктах у системі підготовки майбутніх екологів ставало предметом обговорення на різних семінарах та конференціях.[4].

Сучасна названа практика включає заповідні об'єкти різних таксономічних рангів та категорій і традиційно проходить за такими маршрутами:

Маршрут №1: Природний заповідник «Горгани» (м. Надвірна) – Карпатський НПП (м. Яремче) – Карпатський біосферний заповідник (м. Рахів) – НПП «Синевир» - гідрологічні пам'ятки природи на околицях с. Колочава – НПП «Сколівські Бескиди».

Маршрут №2: Природний заповідник «Медобори» (сmt.Гримайлів) - НПП «Подільські Товтри» (м.Кам'янець-Подільський) - НПП та РЛП «Дністровський каньйон» (м.Заліщики) - Червоногородський водоспад (гідрологічна пам'ятка природи) – Касперівський ландшафтний заказник – печера «Кришталева» (геологічна пам'ятка природи) – Хоростківський дендропарк.

Проте, за час становлення кафедри геоєкології та методики викладання (а зараз навчання) екологічних дисциплін практика у заповідних об'єктах зазнавала чималих трансформацій. Переважною причиною цих трансформацій були економічні та соціальні чинники як в державі в цілому, так і в регіоні та навчальному закладі зокрема. Окремо слід відзначити також збільшення кількості та площ заповідних територій.

Свій початок кафедра геоєкології та методики викладання екологічних дисциплін веде з 1993 року – року ліцензування спеціальності «Екологія та охорона навколишнього природного середовища» на географічному факультеті та першого набору на неї студентів. Відкриття цієї спеціальності стало початком нового етапу у розбудові майбутнього університету, оскільки це була перша непедагогічна спеціальність у педагогічному інституті. Цього ж року при кафедрі географії України і краєзнавства була створена секція геоєкології Викладачами секції розроблені перші навчальні плани, робочі

програми з фундаментальних екологічних дисциплін, лекційні і лабораторні курси, підготовлені методичні розробки, практикуми. Проведена значна робота з формування бібліотечного фонду, започаткована кафедральна бібліотека, придбаний необхідний інвентар, приладдя для проведення польових навчальних практик.

Починаючи з 1994 по 2000 роки тривав період становлення не лише навчальної роботи на новоствореній спеціальності, а й період формування повноцінної фахової безперервної практичної підготовки. Саме в ці роки відбувалось становлення практики у заповідних об'єктах. У другій половині 90-х років та на початку 2000-х окрім ознайомлення із здебільшого уже створеними заповідними територіями, проводилася значна робота стосовно територій перспективного природозаповідання. Впродовж багатьох років регіоном такого перспективного природозаповідання були Подільські Товтри. В різні роки були сформовані різні маршрути які, варто зазначити, тоді передбачали автономний польовий побут та піше переміщення. Найпоширеніші маршрути передбачали вивчення та ознайомлення із заповідними об'єктами Подільських Товтр в межах їх ландшафтної диференціації. Декілька років існував маршрут практики від смт.Підкамінь Бродівського р-ну через смт.Залізці до хутора Хомівка Зборівського р-ну із радіальними маршрутами та відвідуванням також околиць с. Бліх, с. Мильно, с. Гаї-Розтоцькі та г.Гонтова. Певний період практика у заповідних об'єктах проводилася в околицях с. Дубівці Тернопільського р-ну із щоденними радіальними маршрутами до г. Зубова (Зембова), в околиці с. Доброводи, с. Опрілівці, с. Чумалі, с. Івашківці, с. Залужжя, с. Старий Збараж, м. Збараж тощо. Пізніше дана практика проводилась з базуванням в районі с.Колодіївка Підволочиського р-ну із щоденними маршрутами в межах Товтр до ПЗ «Медобори».

У цей період започатковується співпраця з дирекцією природного заповідника «Медобори», Ойцовського національного парку (Польща), Вищою педагогічною школою м. Кельце з питань проведення навчальних практик, обміну студентами, стажування викладачів. Перша колективна монографія за участю викладачів секції присвячена фізико-географічним та біоекологічним дослідженням унікального заповідного об'єкту – Голицького ботаніко-ентомологічного заказника (1997) підготовлена у співпраці з науковцями природничого факультету педагогічного університету. У цьому ж році організована експедиція «Дністер - 1997» з дослідження екологічного стану заповідних об'єктів дністровської долини, виявлення перспективних для заповідання територій, їх флористичного складу. У 1998 році студенти спеціальності «Екологія» вперше проходили навчальну практику із заповідної справи в Ойцовському національному парку (Польща), що поклало початок міжнародній співпраці за підтримки заступника директора парку з наукової роботи, доктора Ю. Партики.

Цікавим є також той факт, що в рамках практики у заповідних об'єктах та за певної зацікавленості Тернопільської міської ради, була також організована експедиція до витоків р.Серет. Неодноразово названу практику студенти-екологи проходили також на базі Голицького біостаніонару, Дністровського геостаніонару та в межах Карпатського НПП (околиці г. Пожижевська). В різні роки до розробки маршрутів, організації та проведення цієї практики мали відношення окрім авторів даної публікації: проф. Царик Л.П., доц.Грицак Л.Р., доц.Янковська Л.В. та асистент Гунько С.І.

Приблизно від середини 2000-х років організація та проведення практики у заповідних об'єктах носить стабільний збалансований характер щодо маршрутів та списку заповідних територій, при чому в останнє десятиріччя переважає названий вище маршрут №1. Як уже зазначено, питання проведення та вдосконалення цієї практики постійно обговорюються на засіданнях кафедри та раді факультету, вони були і є темами тез та доповідей різного роду семінарів і конференцій.

Ймовірними шляхами для оптимізації практики в заповідних об'єктах у найближчі роки вважаємо:

1. Зміни в змісті практики при збереженні існуючих маршрутів і традиційних об'єктів.

2. Зміни в маршрутах та об'єктах для проходження практики.

Щодо першого, то ми маємо на увазі в першу чергу деякі зміни у використанні науково-матеріальної бази заповідників. Зокрема, існуюча практика передбачає ознайомлення зі специфікою території та особливостями діяльності співробітників ПЗ «Горгани» на базі адміністративної будівлі. Було б доцільно організувати спільно із фахівцем заповідника вихід на територію (похід екологічною стежкою), що можна об'єднати із збором фактичного матеріалу, описом чи обмірюванням природних об'єктів, картуванням тощо. Таким чином студенти отримають ще й певні навички та матимуть певний практичний досвід.

Можна вважати також, що включення студентських практик до планової роботи заповідників, виділення державних коштів на облаштування тимчасового проживання практикантів та інших дослідників на території заповідників сприяло б не тільки підвищенню рівня підготовки майбутніх екологів, а й частково допомагало у виконанні наукових проектів і забезпечувало відбір студентів для подальшого працевлаштування і оновлення кадрів заповідних установ.

Стосовно Карпатського біосферного заповідника (КБЗ), то ми вважаємо, що доречним буде проводити практику на базі адміністративно-наукового комплексу установи, в план якого входить забезпечення умов для навчання майбутніх спеціалістів-екологів.

За згодою керівництва заповідника можна вирішити питання про нетривале поселення та навіть часткове харчування студентів. Найбільш суттєвим вважаємо залучення провідних спеціалістів заповідника до співкерівництва практикою, а наукових співробітників до проведення навчальних занять з елементами фенологічних досліджень, хіміко-аналітичних досліджень води, основ ГІС-технологій в заповіднику, польових досліджень, дослідження рослинного покриву антропогенних екосистем, вивчення пралісових екосистем, ентомофауни КБЗ, вивчення орнітофауни Українських Карпат тощо.

Варто відмітити, що подібні проблеми виникають у КБЗ, коли він приймає студентів із зарубіжних країн. В умовах недостатнього фінансування з боку держави заповіднику складно вносити свою долю у виконання міжнародних проектів, в рамках «Планування стратегічного менеджменту Карпатського біосферного заповідника в контексті транскордонного співробітництва. Прикладом є проект «Сталий менеджмент територій, прилеглих до об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат» між Україною і Словаччиною». Значним успіхом стала участь КБЗ у проекті Міжнародної кліматичної ініціативи «Пом'якшення негативної дії кліматичних змін через збереження біорізноманіття та охорону в Українських Карпатах», де можливим стало залучення фінансової допомоги від уряду Німеччини, достатньої для початку будівництва міжнародного навчального дослідницького центру букових пралісів та альтернативних джерел енергії. Планується будівництво в Квасах комплексу, що включає готель на 54 місця, навчальну лабораторію, бібліотеку і їдальню, приміщення, обладнані сучасною технікою і приладами, необхідними для випробовування сучасних енергозберігаючих технологій та альтернативних джерел енергії. Центр дозволить значно покращити проведення польової практики студентів-екологів.

Для оптимізації практики у заповідних об'єктах можливо вносити зміни в наявні маршрути, що дасть змогу урізноманітнити маршрути, підкорегувати завдання практики. Маються на увазі ситуації, коли доцільно включати, в силу різних обставин, у маршрут ті території, які мають перспективний потенціал в плані природозаповідання. Мова йде про перспективні для заповідання ділянки чи об'єкти. Наприклад, околиці с.Дубівці Тернопільського р-ну чи с. Старий Збараж Збараського р-ну, де Подільські Товтри чітко

проявляються в силу перетину їх річками відповідно Гніздична та Гнізна, які можуть стати територією майбутнього регіонального ландшафтного парку «Збаразькі Товтри».

Польова навчальна практика у заповідних об'єктах повинна носити сучасний, динамічний характер, реагуючи на будь-які зміни в навчальному процесі, в системі підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців-екологів, в системі освіти, в державі [5].

Перелік використаних джерел:

1. Вишенська І.Г. Практика в заповідних об'єктах як необхідна складова підготовки екологів [Електронний ресурс] / [Вишенська І.Г., Гамор Ф.Д., Загнітко В.М., Незруч О.Т.] // Збірник наукових статей "III-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю". – Вінниця, 2011. – Том.1. – С.322–324.

2. Гамор Ф. Біосфені резервати як навчальні полігони/Зелені Карпати. -2008. - №1.- С. 28-30.

3. Заповідна справа в Україні. Навчальний посібник за ред. М.Д. Гродзинського і М.П.Стеценка. – К.: Географіка, 2003. – 306 с.

4. Каплун І.Г., Чеболда І.Ю. Шляхи оптимізації навчальної польової практики в заповідних об'єктах. //Роль і оптимізація практичної підготовки студентів географічного факультету: матеріали навчально-методичного семінару. – Тернопіль: Вектор, 2016. – с.59-63.

5. Каплун І.Г.,Чеболда І.Ю. Роль практичної підготовки у формуванні висококваліфікованого фахівця-еколога. Природничо-гуманітарні аспекти вдосконалення практичної підготовки майбутніх фахівців: матеріали навчально-методичного семінару. – Тернопіль: Вектор, 2017. – с.8-14.

6. Лабораторний та польовий практикум з екології. Під ред. В.Д. Замостяна і Я.П. Дідуха. – К.: НаУКМА, 2000. – с. 51, 156, 164.

РОЛЬ КАФЕДРИ ГЕОЕКОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ТНПУ ім. В. ГНАТЮКА У ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ ТЕРНОПІЛЛЯ

Кузик І.Р.

prikol_3339@ukr.net

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Україна

In the article a retrospective analysis of public activity of teachers of the Department of Geoecology and methods of teaching environmental disciplines Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, is conducted the role of student in the public life of Ternopil region, is analyzed prospect of further work of the collective. Special attention is paid to the implementation of public initiatives «School dendrarium», «Future of the forest in your hands», «The unity of generations», «Healthy food», Ukrainian-German project «Public initiative for the sake of a healthy environment in western Ukraine» and others. The work highlights the activities of the collective of the Department of Geoecology in mass media, work with students and older people.

Key words: *ecology, students, department of geoecology, public activity, school arboretum, ecological education.*

Кафедра геоєкології та методики викладання екологічних дисциплін започаткована у 1998 році, хоча спеціальність «Екологія та охорона навколишнього природного середовища» на географічному факультеті Тернопільського державного педагогічного інституту (ТДП) була ліцензована ще у 1993 році. Відкриття цієї спеціальності стало початком нового етапу у розбудові майбутнього університету, оскільки це була перша непедагогічна спеціальність у педагогічному інституті. Сьогодні кафедра забезпечує